

ЗАЧАРОВАНА СЯЙВОМ СРІБНОЇ ЗЕМЛІ (до ювілею професора Валентини Барчан)

Дорога життя... Це чи не найвлучніша метафора людської долі. Спочатку наш шлях спрямований на пізнання цього світу, далі – на вибудовування себе, а далі – на офіру іншим: рідним, роботі, державі. Часом наша хода спокійна та врівноважена, часом – прискорена та рвійна, а нерідко наш поступ нагадує рух по магістралі чи «божевільне ралі» (Л. Костенко). І тоді ми змушені міцно тримати в руках кермо, бути зосередженими, упевненими в собі, рухатися до мети, передбачати обставини, нести відповідальність за долю інших... Саме така, насичена подіями, несподіваними поворотами, шаленим темпом доля судилася відомому науковцю та педагогу, мудрій та інтелігентній жінці – професору Валентині Барчан, яка в травні цього року відзначила свій гарний ювілей.

Л. Костенко влучно назвала ювілей «презентацією життя». І справді, це привід зупинитися на мить, щоб проаналізувати свою життєву траєкторію і підсумувати здобутки, усвідомити, що пережито й зроблено таки чимало.

*Як він ішов!
Зачарований світом,
Нахненно і мудро
творив ходу –
Так нові планети
грядуть на орбіти
З шаленою радістю на виду!
В. Симоненко*

Народилася Валентина Володимирівна Барчан 30 травня 1954 року в самому серці України – на мальовничій Черкащині в селі Кропивні. Земля, що дала життя національному пророкові Тарасу Шевченку, є малою батьківщиною видатних письменників І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, Т. Осьмачки, В. Шкляра, щедро обдарувала талантами, харизмою та гарячим серцем ще одну свою славу доньку.

Потяг до прекрасного, прагнення досягнути таємниці мистецтва слова привели сімнадцятилітню Валентину Опрофат на філологічний факультет Ужгородського державного університету, який вона успішно закінчила в 1976 році, назавжди пов'язавши своє життя з найзахіднішим куточком нашої Батьківщини – Закарпаттям. Гострий аналітичний розум,

уміння прозирати вглиб і мислити глобально стали підставами для торування непростого шляху науковця. Навчання в аспірантурі при кафедрі української літератури УжДУ з 1976 по 1980 роки та захист кандидатської дисертації на тему «Українська проза малих форм періоду Великої Вітчизняної війни (Оповідання. Публіцистика. До проблеми героїчного характеру)» (1987 р.) у Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка, а згодом, у 2009 році, докторської дисертації «Творча особистість Теодосія Осьмачки: художньо-естетичні та філософські константи» (Львівський національний університет імені Івана Франка) утвердили з'яву в українському науковому світі авторитетного літературознавця, до думок якого прислухаються та професіоналізм якого високо цінують. З-під пера Валентини Барчан з'явилося майже півтори сотні наукових та науково-популярних статей, присвячених дослідженню актуальних питань української літератури (зокрема, творчості Т. Шевченка, Ю. Яновського, О. Довженка, Остапа Вишні, М. Бажана, С. Плужника, П. Тичини, Є. Маланюка, В. Симоненка, М. Гафії Трайсти та ін.), ґрунтовна монографія «Творчість Теодосія Осьмачки в контексті стильових та філософських вимірів ХХ століття» (2008). Залюблення в закарпатський край виявилось в осмисленні таїни художнього слова його видатних синів, що найповніше відобразилося в навчальному посібнику «Поетична творчість Василя Гренджі-Донського» (2004) та монографічному дослідженні «Юрій Станинець: текст і контекст» (2023), розвідках, присвячених вивченню містичного художнього світу Ф. Потушняка, аналізу творчого доробку І. Чендея та П. Скунця. Ці праці вражають глибиною розуміння неспокоїної верховинської душі та своєрідності світогляду жителів українських Карпат, тонким аналізом поетики текстів, вправним застосуванням новітніх літературознавчих підходів. З ініціативи та за редактуванням Валентини Барчан було видано збірник наукових праць викладачів кафедри української літератури «Українська поезія Закарпаття ХХ століття» (2004).

Мудрим провідником у царині науки стала для Валентини Барчан знаний в Україні літературознавець, доктор філологічних наук, професор Лідія Голомб. У передмові до монографічного видання праць старшої колеги «Із спостережень над українською поезією ХІХ–ХХ століть», характеризуючи її науковий стиль, В. Барчан зазначила: «Його прикметною ознакою є суворо витриманий принцип науковості, послідовне використання методу аналізу від конкретного до загального, логічна й переконлива доказовість думок і, що найбільш характерне, при широті наукового погляду – концентрація уваги у площині поетики як основного і незмінного предмета дослідження» [Барчан 2005, с. 10]. Окреслений фокус наукового аналізу, а також скрупульозний, зосереджений підхід до осмислення літературних явищ стає інтегральною ознакою наукового почерку самої ювілярки.

Прикметною людською рисою Валентини Барчан є й уміння бути вдячною та віддавати шану тим, з ким перетнулися життєві стежки і чия праця заслу-

говує на те, аби про неї пам'ятали наступні покоління. У доробку дослідниці чимало публікацій, присвячених корифеям української літературознавчої науки, доля яких так чи інакше пов'язана із Закарпаттям. Це матеріали про П. Лакизу, М. Плісецького, П. Лінтура, В. Чумака, В. Марка, Л. Голомб, Л. Тесличко та інших науковців. Не оминала вона увагою й нові досягнення своїх колег, відгукуючись на них змістовними, глибокими рецензіями. Це засвідчують публікації про книги Л. Куценка, В. Марка, С. Михиди, Л. Голомб, Н. Ференц тощо. Її перу належить і науково-популярне видання історії рідної кафедри «Біля джерел» (2004), у якому аналітично й через персоналії науковців представлено як минуле, так і тогочасне буття цього науково-педагогічного підрозділу; інші публікації про життя кафедри та філологічного факультету Ужгородського університету.

Як досвідчений науковець, Валентина Барчан стала добрим наставником для молодшої генерації літературознавців: під її керівництвом виконали й захистили кандидатські дисертації Марія Яремкович («Проза Гната Михайличенка (особливості проблематики та поетики)», 2004 р.) та Оксана Талабірчук («Проза Івана Яцканина: проблематика, поетика», 2016 р.). Розуміючи важливість підготовки молодих наукових кадрів, вона постійно підтримує тих, хто долає свої наукові вершини. З цією метою написано десятки відгуків на автореферати, взято участь в опонуванні дисертаційних робіт (В. Бойко «Етнічний і національний дискурси творчості Івана Чендея»), останнім часом – у головуванні в різних вчених радах по захисту дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії (М. Вотьканич «Художній світ прози Михайла Гафії Трайсти»).

Поряд із науковою роботою Валентина Барчан усе своє професійне життя присвятила самовідданій благородній праці на освітянській ниві. Її доля нерозривно пов'язана з провідною вищою школою краю – Ужгородським національним університетом. Валентина Володимирівна – людина, яка тонко відчуває пульсацію цього наукового та освітнього осередку. Розпочавши свій шлях тут у 70-х роках з посади лаборанта кафедри української літератури, вона згодом поступово піднімається по сходинках науково-педагогічної кар'єрної драбини від викладача, доцента до професора цієї ж кафедри.

Ініціативність, діяльна натура, любов до своєї справи, неймовірна працездатність і самоорганізація, дипломатичність та далекоглядність, людяність і загострене почуття справедливості – далеко не всі позитивні риси, які характеризують Валентину Володимирівну. Вони й зумовили обрання такої непересічної особистості спочатку заступником декана (1989 – 1992), а згодом і деканом філологічного факультету (1992 – 2004). Цю керівну посаду В. Барчан обіймала одинадцять років, упродовж яких згуртувала колектив факультету, дбала про поступ і збереження самобутнього обличчя ужгородської філологічної наукової школи. Саме їй належить ідея відкриття на факультеті кафедри журналістики та відповідне втілення цього задуму (очолювала кафедру впродовж 1999 та 2000 рр.), що стало фун-

даментом для створення потужного осередку із соціальних комунікацій, яким є ця кафедра сьогодні. У 1994 році було започатковано спеціальність «словацька мова і література», а згодом, у 1996 році, як окремий підрозділ філологічного факультету створено кафедру словацької філології. Заслуги ювілярки на освітянській ниві визнано й на державному рівні – у 2018 році В. Барчан присуджено почесне звання «Заслужений працівник освіти України».

Перше, що спадає на думку, коли йдеться про Валентину Барчан, – це її вроджене лідерство та харизма. Вона – пасіонарна особистість, яка має незламний внутрішній стержень, стратегічне мислення, володіє здатністю вибудувати тактику та поряд із цим проявляє щирий альтруїзм і любов до колективу, який очолює. Найкращим підтвердженням цього є той факт, що Валентина Володимирівна була завідувачем кафедри української літератури впродовж двадцять одного року (2000 – 2021 рр.) і стала втіленням того типу керівника, якого не боються, а глибоко поважають; поряд з яким хочеться рости; довіру якого хочеться виправдати.

Сучасний кадровий склад кафедри української літератури – її заслуга. Вона уміла помітити на тлі багатоманітної, щедрої на таланти та обдарування студентської аудиторії здібних і порядних філологів, підтримувала їх на різних стадіях їх професійного зростання. Саме з ініціативи та за сприяння Валентини Барчан продовжили навчання в аспірантурі, а згодом захистили дисертації й стали чільними членами кафедри української літератури доктор філологічних наук, професор Оксана Тиховська, кандидати філологічних наук Марія Козак, Евеліна Балла, Оксана Кузьма, Олександр Кордонець, Ольга Товт. Валентина Володимирівна мудрою порадою та добрим словом і нині спрямовує в правильне й актуальне русло наукові пошуки молодших колеґ-літературознавців із рідної кафедри.

Завжди сучасна, прогресивна, чутлива до вимог і віянь часу Валентина Барчан стала ініціаторкою відкриття низки нових освітніх програм у межах україністики філологічного факультету УжНУ. Така робота передбачала титанічні зусилля всього колективу, який вона вміла дуже правильно зорганізувати: тонко відчуваючи характер та здібності кожного члена кафедри, при розподілі обов'язків використовувала індивідуалізований підхід, даючи кожному відповідне завдання, а що найважливіше – вибудувавши концепцію, завжди була центром будь-якої роботи і чітко вела до мети, вражаючи професіоналізмом та компетентністю у всіх аспектах університетського життя. Валентина Барчан не просто делегувала певний відрізок роботи іншим, а все вивчала, прораховувала, передбачала, велику частину проекту реалізувала сама. Вона – чудовий стратег, людина з високим ступенем емоційного інтелекту, оптимістка, для якої не існує непосильних завдань. При цьому вона уміє зберігати внутрішню рівновагу, мислити тверезо та мудро, заряджати інших енергією та впевненістю в позитивному результаті. Запорукою лідерської харизми ювілярки є й бездоганний ораторський хист, уміння

комунікувати, толерантно вирішувати неоднозначні питання, підніматися над примітивним та суєтним.

Колектив кафедри української літератури, очолюваний В. Барчан, регулярно організовував наукові конференції всеукраїнського та міжнародного рівня, що переросло в традицію. Широкого резонансу набули, зокрема, такі наукові заходи, як «Українська література в загальноєвропейському контексті» (2005, 2011, 2016, 2018), «Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті» (2007), «Науковий і мистецький світ Федора Потушняка» (2010), «Творчість Івана Чендея та Петра Скуня в українському літературному контексті» (2012), «Тарас Шевченко – володар у царстві духа» (2014), «Олена Рудловчак – науковець, педагог, журналіст» (2019) та ін. Подібні наукові зустрічі, завжди продуктивні, добре організовані, водночас оживлені й душевні, і зараз сприяють консолідації вітчизняних та закордонних українців, є базою для навчально-освітньої та наукової співпраці кафедри з іншими вищими навчальними закладами України та зарубіжжя.

Гідність, шляхетність, внутрішня інтелігентність, самоконтроль і глибока повага до людської особистості – те, що визначає характер Валентини Володимирівни. Такою знають її не тільки колеґи, але й студенти. В її особі вбачають блискучого лектора, вимогливого й справедливого викладача, професіонала своєї справи, який на академічному рівні та водночас просто й доступно викладає дисципліни, що стосуються історії української літератури 20-30 років ХХ ст. та періоду Другої світової війни, літератури повоєнної еміграції, літературознавства української діаспори, ораторського мистецтва й методики викладання літературознавчих дисциплін.

Ювілярка постійно працює на собою, удосконалюючи й оновлюючи курси, що забезпечує. З-під її пера регулярно з'являються навчально-методичні посібники та вказівки до практичних занять з названих дисциплін, що стають для здобувачів освіти надійним орієнтиром у безмежних потоках інформації.

Як слушно зазначила О. Тиховська, студенти «слухаючи її, завжди пізнають не тільки творчу лабораторію письменника, не тільки осмислюють ідейну глибину літературних творів, вони отримують безцінні уроки патріотизму, людяності, порядності, проходять школу виховання літературою, яку ніколи не забудуть, а навіть більше – спробують себе у ролі, подібній до тієї, яку виконувала для них їх пані професор» [Тиховська 2014, с. 187]. Маючи чітку національну позицію, добре орієнтуючись в історичному та політичному контекстах, уболіваючи за майбутнє України, Валентина Барчан своїми лекціями, науковими працями та власним прикладом сприяє формуванню нової патріотичної, діяльної та творчої генерації.

Студенти з особливою прихильністю ставляться до Валентини Володимирівни ще й тому, що вона завжди відчуває їх потреби, адже й сама – молода душа. У вічному прагненні руху, зі спрагою до краси, мандри мальовничими куточками Срібної Землі вважає найкращим відпочинком. Відтак, виступає ідейним натхненником культурного дозвілля юнацтва.

З її ініціативи регулярно відбуваються екскурсійні поїздки визначними місцями Закарпаття під назвою «Літературне краєзнавство», що вже перетворюється на добру практику. Як поціновувач живописного мистецтва й затятий театрал, вона прилучає студентів і до культурного життя міста. А як академнастаниця – завжди уважна до кожного, турботлива, уміє слухати й чути, дати пораду й підтримати.

Коли йдеться про таку різносторонню професійну (навчально-методичну, наукову, організаційну, виховну) діяльність, треба бути віртуозом, аби урівноважити всі вектори руху і при цьому реалізуватися й в особистому житті – як дружина, мати й жінка. Та, напевно, у вмінні згармонізувати ці аспекти людського буття й полягає найвищий талант, яким Валентина Барчан беззастережно володіє. Цій сильній жінці завжди притаманний шарм, елегантність, природний магнетизм і витонченість у всьому: у повній гідності й грації ході, виразному погляді й заливистому сміхові з невгамовною енергією й любов'ю до життя. Це і є велич особистості,

за якою хочеться йти й у світлі якої хочеться бути.

Література

1. Барчан В. У царині поетичного слова. *Голуб Л. Из спостережень над українською поезією XIX-XX століть: збірник статей*. Ужгород: Гражда, 2005. С. 5–10.

2. Тиховська О. Втілення мрії або шлях до щастя (до ювілею Валентини Володимирівни Барчан). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2014. Вип. 19. С. 187–188.

Евеліна БАЛЛА,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури УжНУ;

доцент кафедри української мови та культури

Ніредьгазького університету,

<https://orcid.org/0000-0001-9460-331X>;

Мар'яна ВОТЬКАНИЧ,

доктор філософії зі спец. «Філологія» (PhD),

викл. кафедри української літератури УжНУ,

<https://orcid.org/0000-0002-4491-4635>